

Direkte investeringer og petroleumsvirksomheten

- utenlandske i Norge og norske i utlandet

**Tore Halvorsen, Lise Dalen Mc Mahon
og Heidi Sande Olsen**

Oppbyggingen og driften av virksomheten på norsk kontinentalsokkel har i stor grad vært preget av at multinasjonale selskaper har bidratt med sine kunnskaper og med eierkapital. Over tid har også norske oljeselskaper opparbeidet seg kompetanse og kapital som gir grunnlag for satsninger i utlandet. Hvordan har utviklingen i utenlandske investeringer på norsk sokkel og de tilsvarende norske investeringene i utlandet vært? Dette belyses i artikkelen ved hjelp av statistikk over direkte investeringer, samtidig som det redogjøres for visse statistikkfaglige utfordringer i samband med internasjonal økonomisk virksomhet.

Innledning

De tunge aktørene på norsk kontinentalsokkel består i stor grad av store, multinasjonale selskaper, som opprettet datterselskaper med sikte på å ha en varig rolle som aktiv aktør innenfor norsk olje- og gassvirksomhet. De norske selskapene Statoil og Hydro har imidlertid også i løpet av de drøyt 30 årene det har vært petroleumsvirksomhet i Norge fått en stadig økende størrelse og betydning. Norsk leverandørindustri har vokst fram i denne perioden og har utviklet betydelig kompetanse innenfor utvikling av avansert petroleumsteknologi. Spørsmål som stadig stilles etter at veksten i investeringene og produksjonen på norsk kontinentalsokkel ikke er like sterk som tidligere, er om aktørene på sokkelen nå i større grad enn før vender blikket mot nye områder, og om de utenlandske investorene fortsatt i sterk grad satser på tilstedeværelse.

I artikkelen er hovedvekten lagt på å belyse dette ved bruk av data publisert av Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Direkte investeringer

En utenlandsk direkte investering er ifølge Norges Banks definisjon «en investering over landegrensene der investor har til hensikt å opprette en varig økonomisk forbindelse og øve innflytelse på virksomheten i investeringsobjektet». I definisjonen ligger da at selskapet som investerer bidrar til aksjekapitalen eller annen egenkapital i et slikt omfang at selskapet får en kontrollerende rolle. De direkte investeringene skilles

slik fra finansielle porteføljeinvesteringer, som ofte har et mindre omfang og en kortere investeringshorisont enn investeringer i kontrollerende poster. I internasjonale anbefalinger angis en eierandel på 10 % som kriterium for direkte investering. Det anbefales å ta hensyn til både direkte eierskap og indirekte eierskap. Det betyr at dersom et norsk selskap eier 20% av et selskap i utlandet som igjen eier 100 % av et annet utenlandsk selskap, skal kapitalen i begge selskaper posteres under kategorien norske direkte investeringer i utlandet.

Benevnelsen direkte investeringer benyttes både som et strømningsbegrep og et beholdnings- eller balansebegrep. Beholdningen av direkte investeringer viser den akkumulerte verdien av de direkte investeringene som er foretatt over tid, korrigert for eventuelle omvurderinger som skyldes opp- eller nedskrivninger eller valutakursomvurderinger. Alle fordrings- og gjeldsforhold mellom investor og det direkte investeringsselskapet er i statistikken postert som direkte investeringer.

Som investors avkastning på direkte investeringer anbefales å registrere totalt resultat i direkte investeringsselskaper. Resultat defineres ideelt som resultat etter skattekostnad, men eksklusiv eventuelt regnskapsførte realiserte gevinster og tap. Den totale avkastningen kan igjen deles opp i faktisk utbetalt utbytte og reinvestert fortjeneste (tilbakeholdt overskudd). Motposten til inntektsposten reinvestert fortjeneste er en finansinvestering som øker investors fordringer på direkte investeringsselskapet. Dersom utbetalt utbytte overstiger resultatet, blir reinvestert fortjeneste negativ, noe som kan tolkes som en desinvestering. Dette har vært tilfellet de siste årene for de utenlandske oljeselskapene i Norge.

Tore Halvorsen er seniorrådgiver ved Seksjon for nasjonalregnskap (tore.halvorsen@ssb.no)

Lise Dalen Mc Mahon er statistikkrådgiver ved Seksjon for energi- og industristatistikk (lise.dalen.mcmahon@ssb.no)

Heidi Sande Olsen er førstekonsulent ved Seksjon for nasjonalregnskap (heidi.olsen@ssb.no)

Direkte investeringer er som fenomen ikke knyttet til bestemte næringer. Innen både vareproduserende og tjenesteproduserende næringer finner en eksempler på selskaper som foretar direkte investeringer i utlandet. De siste tiår har det vært en økning særlig innen tjenesteområdet. I forhandlingene om regelverk for internasjonal tjenestehandel i World Trade Organisation skilles det mellom ulike måter å tilby tjenester på eksportmarkeder, og en av tilbudsmåtene er gjennom kommersielt nærvær, for eksempel ved etablering av datterselskaper. Denne formen for eksport av tjenester sidestilles i forhandlingsammenheng med vanlig grensekryssende eksport.

Norges Banks statistikk over direkte investeringer utarbeides i tråd med internasjonale retningslinjer fra OECD og IMF. For norske investeringer i utlandet har kilden vært Skattedirektoratets utenlandsoppgave¹, mens data om utenlandske investeringer i Norge har vært innhentet direkte av Norges Bank.

Motivene bak utenlandske direkte investeringer kan plasseres i følgende kategorier²:

- **Faktordrevne.** Foretakene lokaliserer produksjonen til steder med god tilgang på innsatsfaktorer til relativt lave kostnader, eksempelvis kompetent arbeidskraft eller naturressurser³.
- **Markedsdrevne.** Foretakene lokaliserer bedrifter til eller nærmere steder med høy etterspørsel. Direkte investeringer blir da et alternativ til eksport; i stedet for å flytte varer mellom land, opprettes eller flyttes i stedet produksjonen til eksportlandet.
- **Teknologidrevne.** Foretakene lokaliserer bedrifter til kunnskapssentra for mer effektivt å bedre sin teknologi og sine produkter. Oppkjøp av foretak som besitter patenter og egne forskningsmiljø er et annet eksempel.

Olje- og gasselskapers motiver vil i stor grad falle inn i den første kategorien. De store multinasjonale operatørselskapenes motiver for å investere i varig eierkapital i Norge har i fremste rekke vært den rikelige tilgangen på naturressursen olje og gass. For selskaper innen tjenesteyting tilknyttet olje- og gassvirksomheten kan motivet i større grad være å lokalisere seg nær det norske markedet for slike tjenester. Tilsvarende søker nå norske teknologibaserte tjenesteleverandører markeder særlig innen offshorevirksomhet i utlandet. I forhandlingene om regelverk for internasjonal handel med tjenester i regi av World Trade Organisation (WTO), er energitjenester et viktig kommersielt segment som det legges vekt på fra norsk side.

Omfanget av direkte investeringer

Statistisk sentralbyrås statistikk over Norges internasjonale investeringsposisjon viser at ved utgangen av 2002 var Norges totale fordringer på utlandet på 2,1 billioner kroner mens total gjeld til utlandet var på 1,5 billioner. Netto fordringer på utlandet var altså på 600 milliarder kroner.

Av de totale fordringene utgjorde beholdningen av direkte investeringer ca. 12 prosent eller 260 milliarder kroner. Også på gjeldssiden utgjorde de direkte investeringene foretatt av utlendinger i norsk næringsliv ca. 12 prosent eller i underkant av 200 milliarder kroner. Porteføljeinvesteringer utgjorde på fordringssiden nesten 50 prosent og hadde en beholdningsverdi på drøyt 1 billion kroner. En relativ stor andel utgjordes av Petroleumsfondets investeringer i utenlandske verdipapirer

Ved utgangen av 2000 var ifølge Norges Banks data petroleumsutvinning den enkeltstående næringsform som hadde størst innslag av direkte investeringer fra utenlandske aktører i Norge, med en andel av utlendingers totale direkte investeringer i Norge på snaut 30 prosent. Verdien av norsk petroleumssektors direkte investeringer i utlandet på samme tidspunkt på hele 87 milliarder kroner eller litt under 30 prosent av verdien av de samlede norske direkte investeringer i utlandet.

Vi skal videre i artikkelen beskrive mer konkret hva som kan være motiver for å investere i varig eierkapital i utlandet og for utlendinger til fortsatt å investere i Norge. Vi vil også gå nærmere inn på avkastning av utenlandsinvesteringer, og se videre på hvordan dataene kan belyse utviklingen i direkte investeringer innenfor petroleumsvirksomheten.

Tabell 1. Norges Internasjonale Investeringsposisjon (IIP) ved utgangen av 2002 (foreløpige tall¹)

	Milliarder kroner
Fordringer totalt	2 141
Direkte investeringer	263
Porteføljeinvesteringer	1 034
Lån og innskudd etc.	619
Internasjonale reserver	224
Gjeld totalt	1 538
Direkte investeringer i Norge	197
Porteføljeinvesteringer	544
Lån og innskudd etc.	797
Netto fordringer	603

¹ Statistikken over Norges Internasjonale Investeringsposisjon (IIP) vil bli oppdatert på bakgrunn av nye tall fra endelig statistikk over Norges fordringer og gjeld overfor utlandet. Denne viser noe lavere tall for Norges samlede netto fordringer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

¹ Datagrunnlaget for utgående direkte investeringer er forringet de siste årene grunnet nedprioritering av utenlandsoppgaven i SKD.

² Se Økonomiske analyser nr. 1/2003 s. 53.

³ En direkte investering i betydning formell etablering av selskap i landet produksjonen skal foregå, vil være avhengig av vertslandets lovgivning. F.eks. kreves det at alle selskaper med lisensrettigheter på norsk sokkel er norske formelle selskaper.

Utlendingers direkte investeringer i Norge

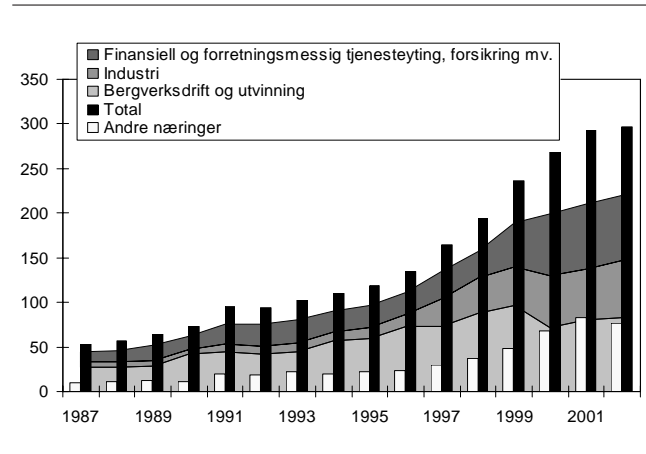
Data fra Norges Banks undersøkelse over direkte investeringer viser at de utenlandskontrollerte operatør- og rettighetshaverselskapene på norsk sokkel alle har betydelige direkte investeringer i Norge. En stor del av disse selskapene har i følge statistikken en eierandel i selskapene på mer enn 50 prosent⁴. Disse selskapene står også for en betydelig del av olje- og gassproduksjonen, og motivasjon deres for å etablere seg i Norge er relatert til ønsket om å få en del av inntektene fra denne produksjonen. For utenlandskontrollerte selskaper innenfor tjenesteyting tilknyttet olje- og gassvirksomhet er bildet mer variert, men en rekke av disse selskapene har også en utenlandsk eierandel over 50 prosent.

Petroleumssektoren hadde størst innslag av direkte investeringer fra utenlandske aktører i Norge ved utgangen av 2002 med en andel på 27 prosent av samlede utenlandske investeringer i Norge. Utenlandske direkte investeringer i norsk petroleumsvirksomhet var på 27 milliarder kroner ved utgangen av 1987. Tallene viser at det har vært en betydelig vekst i kjøp av kontrollerende poster fra utenlandske aktører i perioden 1987-2002. For disse årene har også veksten i de utenlandske direkte investeringene i norsk petroleumsvirksomhet vært sterkere enn for de fleste næringer, og omtrent på linje med veksten innenfor industrien og finansiell og forretningsmessig tjenesteyting, som også er næringer som har hatt betydelig oppgang i utenlandske direkte investeringer. Ved utgangen av år 2002 var verdien av beholdningen av utenlandske direkte investeringer i norsk petroleumsvirksomhet på 83 milliarder kroner. Dette er nesten 15 milliarder kroner lavere enn ved utgangen av 1999 da verdien var på sitt høyeste. Dette skyldes en markert nedgang i 2000, mens beholdningen igjen økte de to påfølgende årene.

Transaksjonstallene for årlige netto direkte investeringer i Norge viser at det i større grad er svingninger i petroleumsnæringens netto direkte investeringer enn for andre næringer med store direkte investeringer. Store negative netto direkte investeringer i et bestemt år ser ut til å forklare av betydelige tilbakebetalinger av investeringslån til beslektet selskap i utlandet. Alternativt kan det bety at utenlandske eiere selger seg ut, eller at en taper selskapene for kapital ved å ta ut utbytte som overstiger resultatet. Når det gjelder det siste bekreftes det gjennom negativ reinvestert fortjeneste de siste årene. Tall for reinvestert fortjeneste viser forøvrig at olje- og gassnæringens andel er stor.

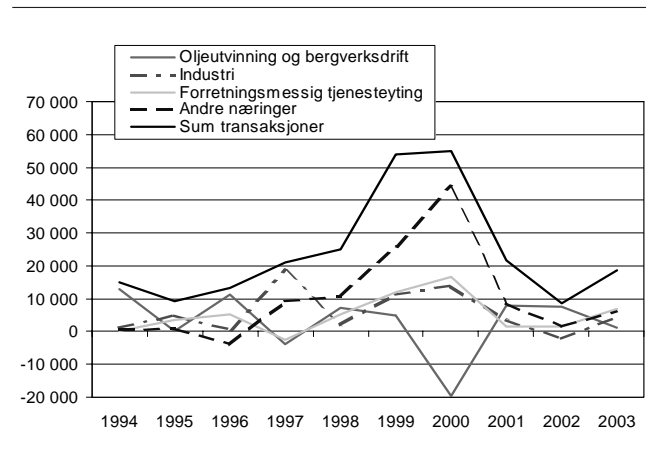
Tall fra utenriksregnskapet viser at petroleumssektoren i årene 1992-2003 sto for en betydelig andel av utbetalt aksjeutbytte fra Norge. Den årlige andelen var på mellom 40 og 90 prosent. Aksjeutbyttet er

Figur 1. Utenlandsk direkte investert kapital i Norge ved utgangen av hvert år. 1987-2002. Milliarder kroner

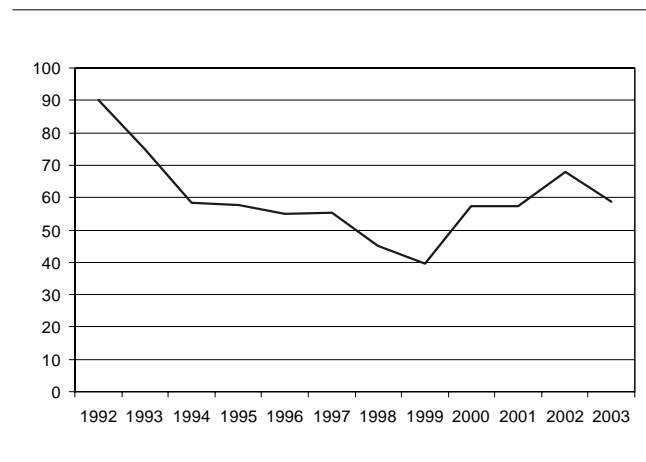
Kilde: Norges Bank.

Figur 2. Utenlandske direkte investeringer i Norge. 1994-2003. Millioner kroner

Kilde: Norges Bank.

Figur 3. Petroleumssektorens andel av aksjeutbytte fra Norge. 1992-2003. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

⁴ "Største utenlandske eierandel større enn 50 %" representerer en utenlands eierandel på mellom over 50 og 100 %.

imidlertid her knyttet til alle typer aksjeinvesteringer, ikke bare til de direkte investeringene.

For renter ut av Norge sto petroleumssektoren for en mye mindre andel av samlede renter ut av Norge enn hva tilfellet var for aksjeutbyttet og den reinvesterte fortjenesten.

Norsk kontinentalsokkel har vært preget av utbygginger av relativt omfattende størrelse. Dette har bidratt til interessen for å investere og satse på et langvarig nærvær for de store, internasjonale oljeselskapene. I noen av de siste lisensrundene, med utlysninger i områder der det ikke ventes like store funn som tidligere, har imidlertid noen av de største selskapene avstått fra å søke. Det kan tyde på at disse selskapene nå vurderer lønnsomheten ved å satse på nye lisenser med mindre forventet funnstørrelse som for liten sammenlignet med alternative investeringer i andre lands petroleumsprovinser eller bransjer. Samtidig har mindre utenlandske selskaper som satser spesielt på produksjon fra mindre felt og på å øke utvinningsgraden i eksisterende felt (såkalt haleproduksjon), vist økende interesse for norsk olje- og gassvirksomhet. Regjeringen viser i Stortingsmelding nr. 38 (2003-2004) Om Petroleumsvirksomheten til at det framover vil være viktig å tiltrekke seg nye aktører ettersom norsk kontinentalsokkel modnes, bl.a. fordi prosjektene er mindre enn før og fordi det er ønskelig å stimulere til økt haleproduksjon. Samtidig understrekes det at de største internasjonale selskapene fortsatt har en viktig rolle i videreutviklingen av norsk kontinentalsokkel. Av tiltak som er foreslått for å fremme fortsatt langsiktig aktivitet og verdiskaping, er justeringer av petroleumsbeskatningen der det bl.a. etableres en ordning som gjør at selskapene kan få utbetalt skatteverdien av sine leteutgifter og en forsering av friinntekten⁵. Andre tiltak som foreslås er forenkling av skattemessige vilkår ved kjøp og salg av andeler på kontinentalsokkelen, samt satsning på å redusere det særnorske høye kostnadsnivået.

Siden norsk oljevirksomhet startet har det også vokst fram selskaper som er eid fra utlandet og som tilbyr tjenester knyttet til olje- og gassutvinningen. Deres etablering i Norge må i første rekke sies å ha vært markedsdrevet. I Norge startet noen av disse med aktiviteter knyttet til en bestemt fase av petroleumsutvinning, men tilbyr nå tjenester innenfor alt fra lete- til utbyggings- og driftsfasen.

Norske olje- og gasselskapers direkte investeringer i utlandet

Norske direkte investeringer i petroleumsvirksomhet i utlandet var på hele 87 milliarder kroner ved utgangen av 2000, eller 29 prosent av samlede norske direkte investeringer i utlandet. Norske petroleumsaktørers investeringer i utlandet ved utgangen av 1988 var på 4 milliarder kroner. De direkte investeringene i utlandet økte i denne perioden dermed klart sterkest for petroleumsnæringene, etterfulgt av finansiell og forretningsmessig tjenesteyting og industri.

I perioden 1988-2000 viser tallene også at det har vært en mye sterkere vekst for norske direkte investeringer i petroleumsnæringen i utlandet enn for utlendingers direkte investeringene i norsk petroleumsvirksomhet. Dette bildet tyder på at norske petroleumsaktører i økende grad investerer ute, samtidig som det fortsatt er et betydelig innslag av utenlandsk kapital i norsk petroleumsvirksomhet. Ved utgangen av 2000 var beholdningsverdien av norske petroleumsinvesteringer ute klart høyere enn tilsvarende utenlandske i Norge. Den økte interessen for å investere i varig eierkapital i utlandet hos norske petroleumsaktører er trolig en konsekvens både av at aktørene har bygd opp kompetanse og finansiell styrke gjennom virksomheten på norsk kontinentalsokkel, at deler av norsk kontinentalsokkel nå er å regne som en moden petroleumsprovinns og at det skattemessig kan være gunstigere å investere i utlandet enn i Norge⁶. En petroleumsprovinns anses å være moden når den gjennomsnittlige størrelsen på funn har falt betraktelig og store deler av reservene er utvunnet.

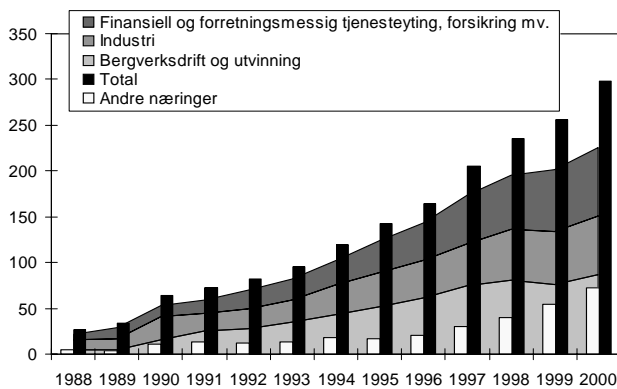
Denne veksten i de direkte oljerelaterte investeringene i utlandet, som også er større enn for direkte investeringer i andre næringer i utlandet, kan muligens tolkes som at selskapene ser på petroleumsrelaterte investeringer ute som en investering med minst like høy sannsynlighet for god avkastning som ved investering i andre bransjer ute (og hjemme). Fra myndighetenes side vil det videre kunne være et spørsmål hvor mye av avkastning selskapene skal få beholde til investeringer ute. Et alternativ for myndighetene, hvis de vurderer avkastningen som for lav for samfunnet som helhet ved at selskapene selv investerer utenlands, kan være å trekke inn mer av inntektene i skatt og heller plassere midlene i Petroleumsfondet.

Transaksjonstallene for årlige norske netto direkte investeringer i utlandet viser at det enkelte år er nega-

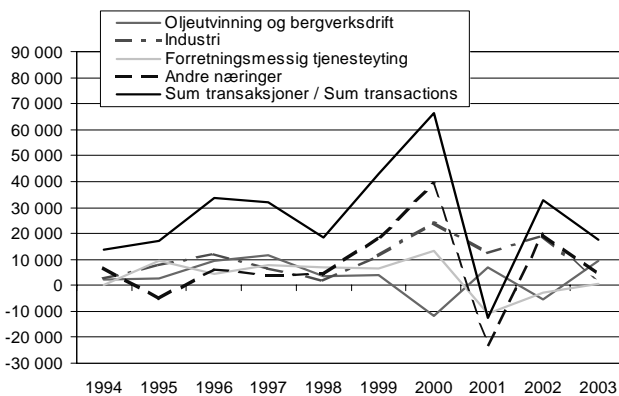
⁵ Selskaper kan velge å utgiftsføre letekostnader, og får dermed redusert grunnlaget for selskapskatt og særskatt. Selskaper som ennå ikke har inntekter fra olje- og gassproduksjon har siden 2002 kunnet fremføre leteutgiftene i regnskapet med tillegg av en rente, med sikte på å trekke dette fra når selskapet kommer i skatteposisjon. Det nye forslaget om å få utbetalt skatteverdien av leteutgiftene på ligningstidspunktet innebærer at selskaper kan velge heller å få utbetalt et beløp som tilsvarende den lettelsen det ville kunne få ved heller å framføre dette og trekke det fra skattegrunnlaget på et senere tidspunkt («skatteverdien av sine leteutgifter»).

For å skjerme normalavkastningen fra særskatt gis det et ekstra fratrekk i beregningsgrunnlaget for særskatten, nemlig «friinntekten». Friinntekten er på 30 prosent av investeringene, som kan avskrives over seks år fra det år investeringene påløper.

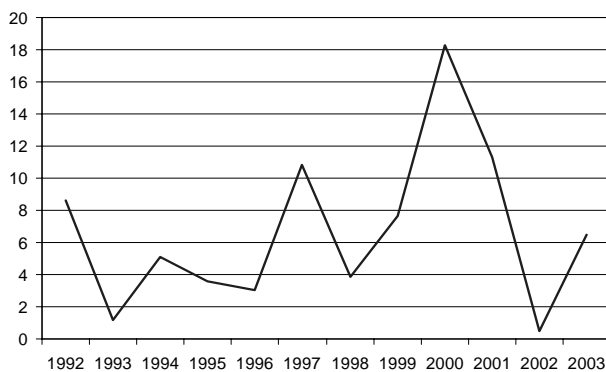
⁶ I følge Oljedirektoratets rapport «Petroleumsressursene på norsk kontinentalsokkel 2003» er for eksempel Nordsjøen å regne som en moden petroleumsprovinns, mens Barentshavet er en mindre moden petroleumsprovinns.

Figur 4. Norsk direkte investert kapital i utlandet ved utgangen av hvert år. 1988-2000. Milliarder kroner

Kilde: Norges Bank.

Figur 5. Årlige norske netto direkte investeringer i utlandet. 1994-2003. Millioner kroner

Kilde: Norges Bank.

Figur 6. Petroleumssektorens andel av aksjeutbytte til Norge. 1992-2003. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

tive svingninger i petroleumsnæringenes netto direkte investeringer. Det kan forklares av betydelige tilbakebetalinger av investeringslån til morselskapet i Norge.

Konkret når det gjelder vekst i petroleumsinvesteringene i utlandet så har de store norske oljeselskapene Statoil ASA og Hydro ASA bidratt mye med sin betydelige vekt på internasjonale satsninger de siste årene. Statoil er i følge den siste årsrapporten representert i 28 land. Når det gjelder Statoils utvinningsaktivitet ute har selskapet bl.a. satset mye på investeringer i Aserbajdsjan, Iran, Kina, Angola, Venezuela, Nigeria og Algerie. Hydro har norsk kontinentalsokkel som sin hovedbase, men produserer i tillegg olje og gass i Angola, Canada, Russland og Libya. Selskapet har også aktiviteter i Mexicogulften og i Iran. Et eksempel på at utenlandssatsingen er omfattende kan være Hydros planer for boring av letebrønner til neste år. Nesten halvparten av disse skal da ifølge planene bores i Libya. En rekke norske selskaper som driver med tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning og produksjon, vedlikehold og installasjon av plattformer og utstyr har også betydelige internasjonale satsninger. For å markedsføre norsk petroleumskompetanse gikk myndigheter og oljeindustrien i 1997 sammen om å danne organisasjonen Intsok-Norwegian Oil and Gas Partners. Ifølge Oljedirektoratet står bedrifter tilknyttet Intsok for over 90 prosent av norsk oljeindustri internasjonale omsetning⁷. Ifølge Intsoks data eksporterte norske bedrifter olje- og gassteknologi for om lag 17 milliarder kroner i året i 1995. I 2001 hadde denne eksporten doblet seg, og målet for 2005 er å nå en eksport på 50 milliarder kroner.

Utenriksregnskapets tall viser at petroleumssektoren i årene 1992-2003 ikke sto for en like betydelig andel av aksjeutbytte til Norge som tilfellet var den andre veien. Den årlige andelen for olje- og gassvirksomheten sammenlignet med samlet aksjeutbytte til Norge var i denne perioden på mellom 0,5 og 18 prosent. Andelen har imidlertid i hovedsak vært stigende de siste årene.

For reinvestert fortjeneste knyttet til utenlandsinvesteringer har olje- og gassnæringens andel av totalen for Norge vært stor siden år 2000 (på over 40 prosent). Dette er et uttrykk for at fortjenesten i stor grad holdes igjen i datterselskapene i utlandet for å bidra til videre vekst.

Utlandets avkastning på oljeinvesteringer i Norge sammenlignet med norsk avkastning på oljeinvesteringer i utlandet

Et mål for avkastningen av de direkte investeringene kan være forholdet mellom summen av aksjeutbyttet og den reinvestert fortjenesten i forhold til gjennomsnittsbeholdningen for de aktuelle årene⁸. Målt slik

⁷ Olje og gass som produkter er holdt utenom.

⁸ En svakhet ved dette avkastningsbegrepet er at en ikke får med seg omvurderinger, dvs. opp- og nedskrivninger av kapitalbeholdningen.

Tabell 2. Avkastningen av utenlandsk direkte investert kapital i Norge sammenlignet med norske direkte investeringer for petroleumsvirksomheten. 1992-2000. Prosent

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Avkastning av inngående direkte investeringer	10,9	9,1	15,0	16,5	18,5	17,9	15,8	15,3	15,2
Avkastning av utgående direkte investeringer	1,0	-0,1	0,1	1,3	-0,5	0,4	0,1	0,5	4,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

har den gjennomsnittlige avkastningen av utlendingers direkte investeringer i norsk petroleumsvirksomhet vært på om lag 15 prosent for årene 1992-2000, noe som er betydelig større enn for de norske direkte investeringene i utenlandsk petroleumsvirksomhet, som i den tilsvarende perioden var på bare 1 prosent. Dersom en ser på raten for hvert av årene viser imidlertid tallene at avkastningen av norske investeringer i utlandet øker noe for hvert år. Lav avkastning på norske investeringer i utlandet sammenlignet med utenlandske investeringer i Norge for petroleumsvirksomheten kan blant annet henge sammen med at funnratene i utlandet til dels har vært lave de siste årene. At de direkte investeringene i utlandet fortsatt er høye kan tyde på at selskapene har forventninger om stigende avkastning på sine investeringer framover.

Dette kan imidlertid ikke tolkes dit hen at norske oljeselskaper er dårligere investorer enn utenlandske. De norske selskapene har jo også avkastning fra investeringer på norsk sokkel og vi vet heller ikke noe om de utenlandske selskaperes avkastning fra satsninger på andre sokler i utlandet.

Internasjonalisering og utfordringer i statistikken

Økt internasjonalisering av næringslivet stiller statistikk-systemene overfor nye utfordringer, som kan illustreres med at mens en i statistikken foretar en avgrensning mot utlandet ved hjelp av de geografiske grensene, foretar de økonomiske aktørene i stigende grad beslutninger og tilpasninger på tvers av landegrenser. Hvilke forhold må man ta hensyn til i analyser av produksjon, produktivitet og avkastning dersom statistikken kun beskriver en flik av flernasjonal økonomisk virksomhet?

Problemstillingen dreier seg blant annet om hvilken enhetsdefinisjon en benytter i oppbyggingen av statistikken. I sentrale makroøkonomiske statistikk-systemer som nasjonal- og utenriksregnskapene er statistikkens enhet norske foretak (aksjeselskaper registret i Norge), og det forutsettes at beslutninger foretas på selvstendig grunnlag i hvert enkelt enhet. Statistikken tegner dermed kun en del av det totale bildet av multinasjonal økonomisk virksomhet. For å fange, beskrive og forstå denne totaliteten må en opp på et høyere enhetsnivå enn det en normalt opererer med i nasjonal statistikk: fra foretak til konsern. Ønsket om en

slik komplementær statistisk beskrivelse fortrenger imidlertid ikke nødvendigheten av å opprettholde den eksisterende statistikkbeskrivelsen av den nasjonale økonomien. Det er behov for data både om hvordan inntekt genereres i multinasjonale konsern og hvordan den fordeles mellom foretak tilhørende samme konsern, og dermed mellom land⁹.

Det er en rekke forhold som bør tas hensyn til i bruk av statistikk som beskriver den økonomiske virksomheten som styres av internasjonale konsern. Et område er sammenligning av avkastning oppnådd i ulike land. Avkastning sier generelt noe om forholdet mellom resultat (nettoinntekt) og kapital (formue) og spørsmål som kan reises, er om håndtering og definisjon av enheter og populasjon, og innhold og definisjon av variablene inntekt og kapital er slik at dette forholdstallet gir mening når en sammenligner på tvers av landegrenser? Hvordan er relevante informasjonskilder som foretaksregnskaper og børsrapporter tilpasset disse problemene?

Et hovedproblem med regnskapene for internasjonale konsern med tanke på kilde for nasjonal avgrenset statistikk, er at konsernregnskapet ikke er konsolidert for samlingen foretak innen hvert land, men beskriver økonomien i konsernet totalt sett. Således vil f.eks. børs-(aksje-)verdien av et morselskap ta opp i seg verdien av datterselskaper ute. Et spørsmål er så om resultatet i morselskapet i samme grad tar opp i seg resultatet i utlandet? Hvis så er tilfelle er det symmetri mellom avkastningsbegrepet og kapitalbegrepet. Problemet er imidlertid at avkastningsraten som da fremkommer ikke er avgrenset til virksomheten i de nasjonale foretakene.

For ikke-børsnoterte selskaper kan dette være enda større problem, idet en kun har bokført verdi av balansen å forholde seg til i utgangspunktet. Spørsmålet er om denne gjenspeiler den reelle verdien av foretaket. Et eksempel fra Norge er verdien av utenlandske oljeselskaper. Svært ofte er datterselskap av et internasjonalt oljeselskap i Norge heleid fra utlandet (1 aksje) og spørsmålet om verdien av kapitalen i datterselskapet i Norge kan knyttes til spørsmål om verdien av den norske oljeformuen. Man kan si at den norske petroleumsformuen bør allokere til disse utenlands eide selskapene i samsvar med deres eierandeler i lisensrettigheter på norsk sokkel¹⁰, selv om ikke sel-

⁹ Grensedragningen av et lands nasjonalprodukt i forhold til omverdenen var et sentralt diskusjonspunkt i nasjonalregnskapets pionérdager, og problemstillingen finnes i dag igjen i globaliseringsanalyser, f.eks. i OECD's «Manual on Economic Globalisation Indicators».

¹⁰ Her må det selvsagt tas hensyn til myndighetenes beslaglegging av petroleumsformuen gjennom skattesystemet for oljenæringen.

skapenes balanseregnskaper inkluderer denne. Netto verdien av disse selskapene vil i neste omgang i statistikken prinsipielt bli postert som del av utlandets fordringer på Norge, eller Norges gjeld til utlandet. Selskapene representerer dermed en direkte sammenheng mellom norsk oljeformue og finansiell gjeld til utlandet, og har derfor betydning for beregning av Norges (netto) nasjonalformue.

Et annet problemområde knyttet til balanser er multi-nasjonale konserners utnyttelse av felles kapital. Det kan f.eks. dreie seg om IT-ressurser eller ulike typer immateriell kapital. I produktivitets- og avkastningsanalyser skal denne kapitalen være en del av kapitalen som produksjon og avkastning måles i forhold til. Problemet er at kapitalen kan være registrert og regnskapsført i ett land, mens enheter i det internasjonale konsernet i andre land fritt benytter den. Selv om det i slike tilfeller i prinsippet skal registreres som leiekostnad, så kan det være problematisk å fange dette opp i statistikken, bl.a. på grunn av internprising.

I statistikken forsøkes det å gjenspeile markedspriser både på transaksjoner og beholdninger. Som en justering for internprising på tvers av landegrensene kan en tanke være å benytte verdensmarkedspriser, i hvert fall for homogene produkter. Et spørsmål er imidlertid: hvilken informasjonsnytte har statistikken dersom alle land benytter gjennomsnittlige verdensmarkedspriser?

Et trekk i utviklingen er at internasjonalisering tidligere i stor grad innebar kloning av hele virksomheten i utlandet (horisontal oppdeling), mens det nå foregår mer gjennom vertikal oppdeling, dvs. at deler av virksomheten flytter utenlands. Dette endrer forholdet mellom kostnader og inntekter i hvert enkelt land. Denne strukturelle utviklingen går man glipp av dersom man i utarbeidelsen av statistikken baserer seg på stabile kostnadsandeler. Det er derfor viktigere enn før å ha hyppige (årlige) oppdateringer og observasjoner av inputstruktur i de ulike næringene, ikke minst gjelder det å fange tjenesteforbruk i tillegg til den tradisjonelle fangsten av råvareforbruk.

Behovet for beskrivelse av totaliteten og økonomien på tvers av landegrensene gjør ikke behovet for nasjonal statistikk mindre, men det er ønskelig med en relativ forskyvning av tyngdepunktet ved at internasjonal sammenstilling av statistikk blir viktigere enn før. En kan kanskje si at den nasjonale statistikken skal beskrive fordelingen av avkastningen mellom land, samtidig som det foreligger statistikk som beskriver totaliteten i produksjon og inntektsgenerering innen næringslivet, dvs. virksomheter på tvers av landegrensene.

Konklusjon

Norsk petroleumsvirksomhet ble bygget opp ved hjelp av utenlandsk kompetanse og kapital. I statistikken kommer dette til uttrykk som utlendingers direkte investeringer i Norge. Beholdningen av de utenlandske petroleumsinvesteringene i Norge nådde ifølge statistikken en topp ved århundreskiftet.

Etter hvert som norske oljeselskaper ervervet seg kunnskaper og finansielle forutsetninger har de foretatt satsninger i utlandet. Statistikken viser at det har vært en sterk vekst i de norske direkte oljeinvesteringene i utlandet siden 1988, og at beholdningene av norske petroleumsrelaterte direkte investeringer i utlandet nå overstiger de utenlandske direkte investeringene i norsk olje- og gassvirksomhet. Utviklingen kan være et resultat av at norsk sokkel nå anses for å være en moden petroleumsprovinns som det ikke lenger er like lønnsomt å etablere kontrollerende virksomhet i som i andre petroleumsprovinser. Det er også trolig et resultat av at norske oljeselskaper har bygd opp betydelig kompetanse og finansiell styrke som gjør at selskapene finner det strategisk og økonomisk regningsssvarende å satse også på videre vekst utenlands.

Litteraturliste

- Goa, T. (2002): Intelligens som verdensvare, *Sokkel-speilet. Norsk Oljetidsskrift*, 2002, 4, Oljedirektoratet, 6-7.
- Middtun, Ø. (2003): Savner de selvstendige, *Sokkel-speilet. Norsk Oljetidsskrift*, 2003, 3, Oljedirektoratet, 6-7.
- Norsk Hydro ASA (2004): *Årsmelding 2003*.
- Oljedirektoratet (2004): *Petroleumsressursene på norsk kontinentalsokkel 2003*.
- Olje- og energidepartementet (2004): *Fakta 2004. Norsk petroleumsvirksomhet*.
- Statistisk sentralbyrå : *Olje- og gassvirksomhet. Statistikk og analyse*, NOS diverse utgaver.
- Statistisk sentralbyrå (2004): *Økonomiske analyser*, 2003, 1, 53-55.
- Statoil ASA (2004): *Årsmelding 2003*.
- St. meld. nr. 2 (2003-2004): *Revidert nasjonalbudsjett 2004*, Finansdepartementet, 2004.
- St.meld. nr. 38 (2003-2004): *Om Petroleumsvirksomheten*, Olje- og energidepartementet, 2004.